

GCAO Project: Get Creative with Art Online

[Γίνε δημιουργικός/ή με την τέχνη στο
διαδίκτυο]

Πνευματικό Προϊόν 10 Toolkit (Εργαλειοθήκη)

**Χαρά Κανάρη, Αντώνης Λενακάκης, Νάσια Χολέβα,
Μαρία Κολτσίδα**

2023

Εισαγωγή

Το παρόν **Πνευματικό Προϊόν** (ΠΠ10: Εργαλειοθήκη-Intellectual Output 10: Toolkit), υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus+ "**GCAO Project: Get Creative with Art Online**" / «Γίνε δημιουργικός/ή με την τέχνη στο διαδίκτυο»/ (2020-1-UK01-KA227-SCH-094566) το οποίο χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο Πρόγραμμα συμμετέχουν συνολικά τέσσερις φορείς από τέσσερις ευρωπαϊκές χώρες και συγκεκριμένα: ο οργανισμός **Global Learning Association** (Ηνωμένο Βασίλειο) που είναι και ο συντονιστής φορέας του Προγράμματος, το **Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης** (Ελλάδα) που είναι ο φορέας υλοποίησης του παρόντος ΠΠ, ο οργανισμός **CEE AUTO-LEARN** (Σουηδία) και ο οργανισμός **CREWATIVE** (Ιταλία). Από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης συμμετέχουν στην επιστημονική ομάδα ο Αντώνης Λενακάκης, αναπληρωτής καθηγητής ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, ως επιστημονικά υπεύθυνος του προγράμματος, η Χαρά Κανάρη, επίκουρη καθηγήτρια ΤΕΠΑΕ ΑΠΘ, η Μαρία Κολτσίδα, ακαδημαϊκή υπότροφος ΠΤΔΕ ΑΠΘ και η Νάσια Χολέβα, ακαδημαϊκή υπότροφος του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Σκοπός του Προγράμματος είναι να φέρει σε επαφή τους μαθητές και τις μαθήτριες με σημαντικά έργα τέχνης από Μουσεία και Πινακοθήκες των χωρών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα και μέσω αυτών να εξερευνήσουν δημιουργικά θεμελιώδεις έννοιες, αξίες και διαχρονικά ζητήματα και να αναπτύξουν μία διά βίου αγάπη για την τέχνη. Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, οι εταίροι αναπτύσσουν μια σειρά δράσεων καθώς και ψηφιακό υλικό που είναι ανοιχτής πρόσβασης στην ιστοσελίδα του Προγράμματος (<https://www.getcreativewithart.org/>).

Σύμφωνα με την εγκεκριμένη πρόταση του Προγράμματος **GCAO**, κάθε εταίρος παράλληλα με το ψηφιακό εκπαιδευτικό υλικό (Θεματικές Ενότητες/Teaching Modules και παρουσιάσεις), αναπτύσσει μια **Εργαλειοθήκη (Toolkit)** ως συμπληρωματικό υλικό με πρόσθετες πηγές και εκπαιδευτικό υλικό. Στόχος του Toolkit είναι να ενθαρρύνει τους/τις εκπαιδευτικούς να αξιοποιήσουν το υλικό αυτό στις τάξεις τους συμπληρωματικά με τις

Θεματικές Ενότητες για να εμπλουτίσουν τη διδασκαλία τους, να επεκτείνουν τις Θεματικές αυτές και να ενισχύσουν τη δημιουργικότητα των μαθητών/τριών.

Το παρόν υλικό αναπτύχθηκε από την επιστημονική ομάδα του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Στο υλικό αυτό οι εκπαιδευτικοί θα βρουν *ενδεικτικά*, συνδέσμους μουσείων τέχνης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, χρήσιμες πληροφορίες και ενδεικτική βιβλιογραφία για τη σύνδεση μουσείου και σχολείου, την αξιοποίηση τεχνών στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση και μέσω του διαδικτύου.

Μουσεία, Τέχνες, Διαδίκτυο και Ψηφιακές Εφαρμογές

Μερικά βασικά σημεία:

- ✓ Το **διαδίκτυο** και η μεγάλη ανάπτυξη και διάδοση των **ψηφιακών μέσων και εφαρμογών** έχουν αλλάξει όλες τις πτυχές της ζωής μας αλλά και τις έννοιες της πρόσβασης και της συμμετοχής ανεξάρτητα από τη φυσική παρουσία σε έναν χώρο αλλά και ανεξάρτητα από τον χρόνο (Black, 2012).
- ✓ Η συνεχώς διευρυνόμενη ανάπτυξη των ψηφιακών μέσων έχει φέρει μεγάλες αλλαγές, νέες ανάγκες αλλά και νέες δυνατότητες και ευκαιρίες στην **εκπαίδευση** σε όλες τις βαθμίδες και μορφές της – **τυπική, μη τυπική και άτυπη**.
- ✓ Οι **ψηφιακές δεξιότητες και ικανότητες** πρέπει να καλλιεργούνται από μικρή ηλικία (<https://tinyurl.com/9ad56z9h>), παράλληλα με την καλλιέργεια δεξιοτήτων όπως η **δημιουργικότητα, η συνεργασία, η επικοινωνία, η κριτική σκέψη, οι κοινωνικές δεξιότητες**, κ.ά.

Εικόνα 1: Παιδιά και διαδίκτυο (Πηγή: <https://tinyurl.com/ycktd9pw>, Ημερομηνία πρόσβασης 14 Ιανουαρίου 2023)

- ✓ Η ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των μουσειακών συλλογών, το διαδίκτυο και οι ψηφιακές εφαρμογές γεφυρώνουν αποστάσεις, δημιουργούν συνεχώς νέες δυνατότητες και νέες εκπαιδευτικές και πολιτισμικές ευκαιρίες (Γιαννούτσου, 2015· Σουλιώτου & Κανάρη, 2022).

Ωστόσο:

«...η τεχνολογία και οι δυνατότητές της αποκτούν πραγματική αξία όταν εντάσσονται σε συγκεκριμένο πλαίσιο, επηρεάζουν και επηρεάζονται από την πρακτική των ανθρώπων που λειτουργούν μέσα σε αυτό».

Γιαννούτσου, 2015, σ. 221

Η αξιοποίηση ψηφιακών μέσων, υλικού και εφαρμογών μπορεί να γίνει εκτός και εντός του μουσείου.

Πριν και μετά από μια επίσκεψη στο μουσείο, κατά τη διάρκεια της επίσκεψης σε αυτό ή ανεξάρτητα από μία επίσκεψη στο μουσείο.

Γιαννούτσου, 2015

Το Πρόγραμμα "**GCAO Project: Get Creative with Art Online**" / «Γίνε δημιουργικός/ή με την τέχνη στο διαδίκτυο», στηρίζεται σε αυτήν ακριβώς τη δυνατότητα: της πρόσβασης σε ψηφιοποιημένα έργα τέχνης από Μουσεία και Πινακοθήκες της Ευρώπης αλλά και του υλικού που τα συνοδεύει.

Το εκπαιδευτικό ψηφιακό υλικό για εκπαιδευτικούς και μαθητές/τριες που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του **GCAO Project** (Teaching Modules, <https://www.getcreativewithart.org/modules.html>), επιδιώκεται να αποτελέσει πηγή έμπνευσης και διεύρυνσης των επιλογών και των πρακτικών για εκπαιδευτικούς καθώς και σύνδεσης μουσείου και σχολείου μέσα από:

- ✓ Το διαδίκτυο,
- ✓ Τη διασύνδεση εικαστικών και παραστατικών τεχνών (θεατροπαιδαγωγική), και
- ✓ Γλωσσικές δραστηριότητες,

Με στόχο: την κατανόηση πανανθρώπινων ζητημάτων και αξιών μέσα από έργα τέχνης και την προσωπική δημιουργική έκφραση των παιδιών.

Μουσεία, διαδίκτυο, ψηφιακές δράσεις και εφαρμογές

- ✓ Τα μουσεία αξιοποιούν το **διαδίκτυο** με διαφορετικούς τρόπους για την επικοινωνία με το κοινό τους αλλά και για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Επισκεφτείτε τους ιστότοπους των μουσείων που σας ενδιαφέρουν για πληροφορίες, εκπαιδευτικές δράσεις, εκπαιδευτικό υλικό κ.λπ.
- ✓ Πολλά μουσεία, πολιτιστικοί φορείς και οργανισμοί χρησιμοποιούν, επίσης, **μέσα κοινωνικής δικτύωσης** για τη μεγαλύτερη διάχυση των δράσεών τους, την ενημέρωση και την αλληλεπίδραση με το κοινό τους.
- ✓ Πολλά μουσεία, επίσης, έχουν **Newsletter**. Κάνοντας εγγραφή στα μουσεία που σας ενδιαφέρουν μπορείτε να λαμβάνετε τακτικά σχετικές ενημερώσεις.
- ✓ Στην επίσημη ιστοσελίδα του **Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού** (<https://tinyurl.com/6kbxzej9>) μπορείτε να βρείτε χρήσιμους συνδέσμους για μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους καθώς και διάφορους άλλους συνδέσμους για την ψηφιακή πολιτιστική κληρονομιά και τις τέχνες, δράσεις κ.λπ.
- ✓ Ανάλογα με τους πόρους τους, τα μουσεία εμπλουτίζουν το περιεχόμενο των ιστοσελίδων τους με ποικίλες πληροφορίες για τις συλλογές ή επιλεγμένα έργα των συλλογών τους όπως **ψηφιοποιημένα έργα τέχνης και λεπτομέρειές τους, περιγραφές (γραπτές και ακουστικές), βίντεο** κ.λπ.

Τι μπορώ να βρω στις ιστοσελίδες των μουσείων;

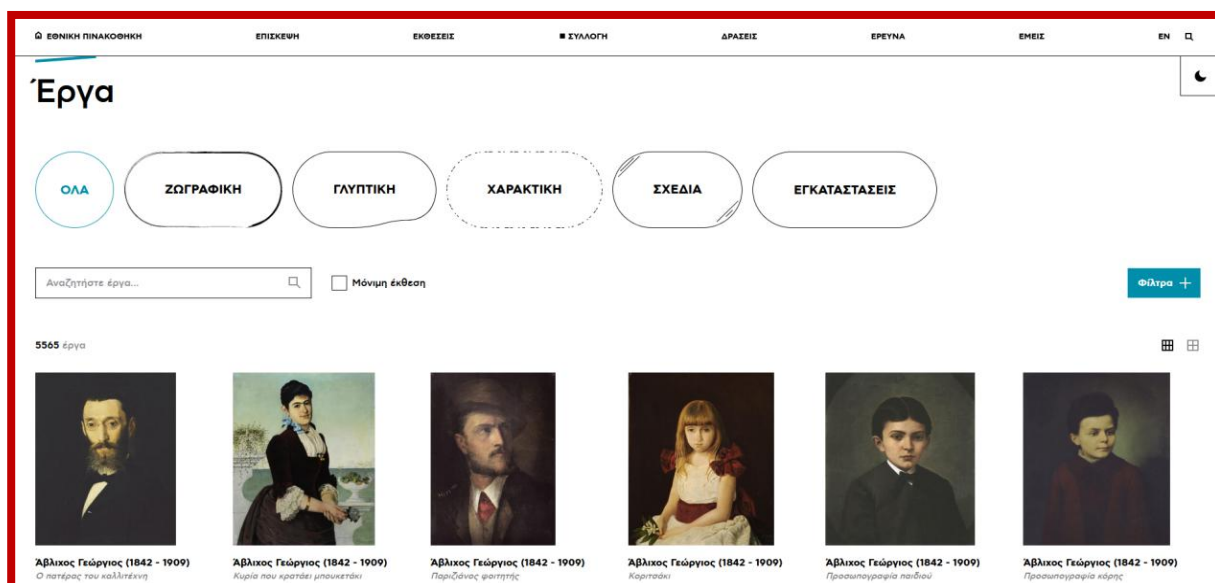
Εκτός από γενικές πληροφορίες για το μουσείο και τη λειτουργία του, πληροφορίες για εκθέσεις, εκπαιδευτικές και άλλες δράσεις, μπορούμε να βρούμε επίσης:

Ψηφιακές Συλλογές και Εικονικές Εκθέσεις

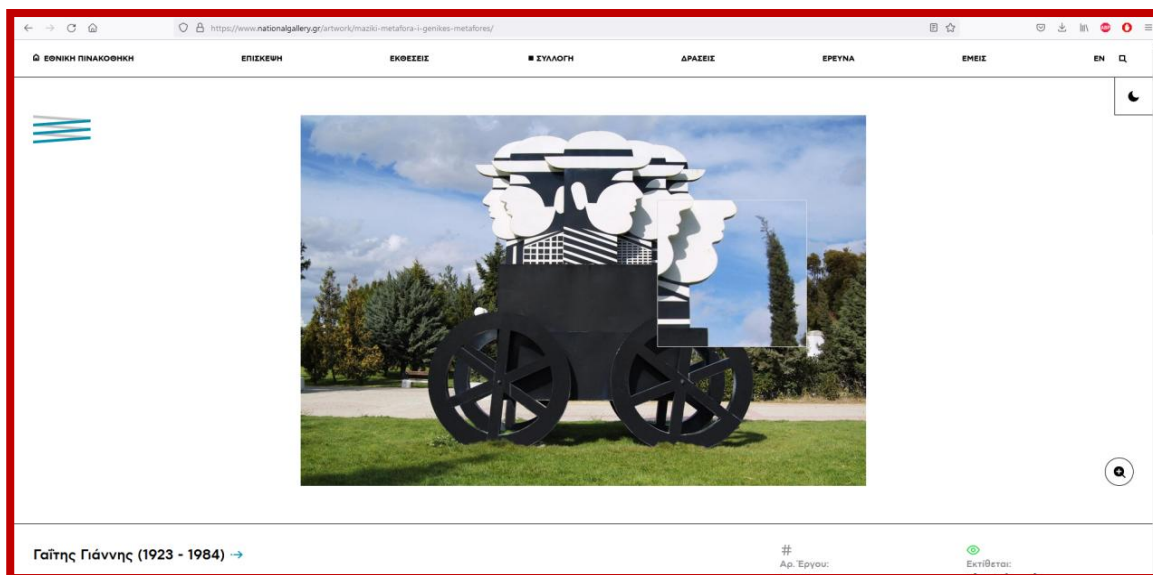
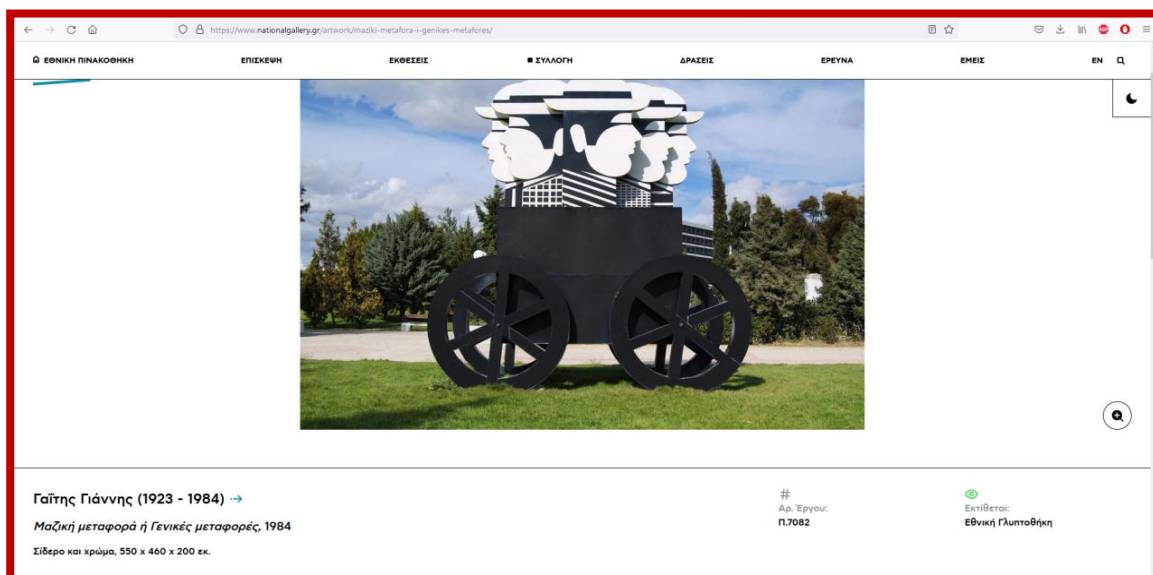
Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- ✓ Η **Εθνική Πινακοθήκη–Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου** (<https://www.nationalgallery.gr/>) έχει ψηφιοποιήσει έργα τέχνης των συλλογών από το Κεντρικό Κτήριο της Εθνικής Πινακοθήκης στην Αθήνα, την Εθνική Γλυπτοθήκη καθώς και από τα Παραρτήματά της σε πόλεις της Ελλάδας όπως στη Σπάρτη, στην Κέρκυρα, στο Ναύπλιο και στην Αίγινα.

Εικόνα 2: Screenshot από την ιστοσελίδα της Εθνικής Πινακοθήκης – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου <https://www.nationalgallery.gr>

Εξερευνώντας τα έργα τέχνης σε ψηφιακή μορφή μπορεί κανείς να βρει πληροφορίες για τους/τις καλλιτέχνες/ιδες, για τα έργα και την εποχή τους. Μπορεί ακόμα να μεγεθύνει τις εικόνες τους, να τις αποθηκεύσει ή να εστιάσει σε λεπτομέρειες των έργων με βάση τις δυνατότητες που δίνει η ιστοσελίδα.

Εικόνα 3 & 4: Screenshots από την ιστοσελίδα της Εθνικής Πινακοθήκης – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτσου με το έργο «Μαζική μεταφορά ή Γενικές μεταφορές» του Γιάννη Γαϊτή (1984) με δυνατότητα εστίασης σε λεπτομέρειες του έργου, <https://tinyurl.com/3kbbthuy>.

- ✓ Το **Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (EMST)** μέσω της ιστοσελίδας του, παρέχει πλούσιο ψηφιακό υλικό με έργα τέχνης των συλλογών του και πληροφορίες για τα έργα και τους/τις καλλιτέχνες/ιδες (<https://www.emst.gr/>).

Εικόνα 5: Έμιλυ Ζασίρ, «Εις μνήμην των 418 Παλαιστινιακών χωριών τα οποία καταστράφηκαν, ερημώθηκαν και κατακτήθηκαν από το Ισραήλ το 1948» (2001). <http://collection.emst.gr>

- * Το έργο της Έμιλυ Ζασίρ «Εις μνήμην των 418 Παλαιστινιακών χωριών τα οποία καταστράφηκαν, ερημώθηκαν και κατακτήθηκαν από το Ισραήλ το 1948», μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 8 «Μετανάστες & Πρόσφυγες» (Module 8) (<https://www.getcreativewithart.org/08-migrants-and-refugees>).

- ✓ Το **Ίδρυμα Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή** (<https://goulandris.gr/el/>) παρέχει στην ιστοσελίδα του πλούσιο ψηφιακό υλικό με έργα της συλλογής του. Στην ιστοσελίδα του Ιδρύματος μπορεί κανείς να εξερευνήσει έργα διάσημων καλλιτεχνών και

λεπτομέρειες αυτών και να βρει πληροφορίες για αυτά. Οι **πληροφορίες** παρέχονται σε **γραπτή και ακουστική μορφή (φωνητική ξενάγηση)**.

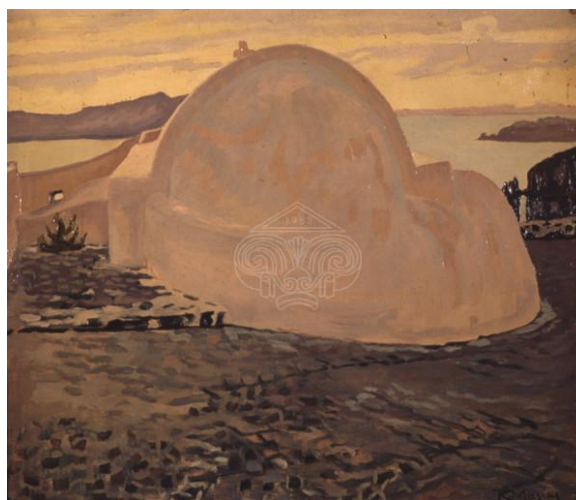

Δείτε στην ιστοσελίδα του **Ιδρύματος Βασίλη & Ελίζας Γουλανδρή**, το έργο του **Pablo Picasso** «Περιστέρι που πετάει» (1961). Έγχρωμη λιθογραφία σε χαρτί Arches, χωρίς αρίθμηση. Διαβάστε ή ακούστε την περιγραφή του:

<https://tinyurl.com/539jfvr7>

* Το έργο του **Pablo Picasso** «Περιστέρι που πετάει», μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 7 «Ελευθερία» (Module 7) (<https://www.getcreativewithart.org/07-freedom.html>)

✓ Η **Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας–Μουσείο Γ. Ι. Κατσίγρα** (<https://www.katsigrasmuseum.gr/>) παρέχει στην ιστοσελίδα του Ψηφιακή Συλλογή (<https://tinyurl.com/y5auwwmf>) με έργα της συλλογής, πληροφορίες και σύντομη περιγραφή για καθένα από αυτά.

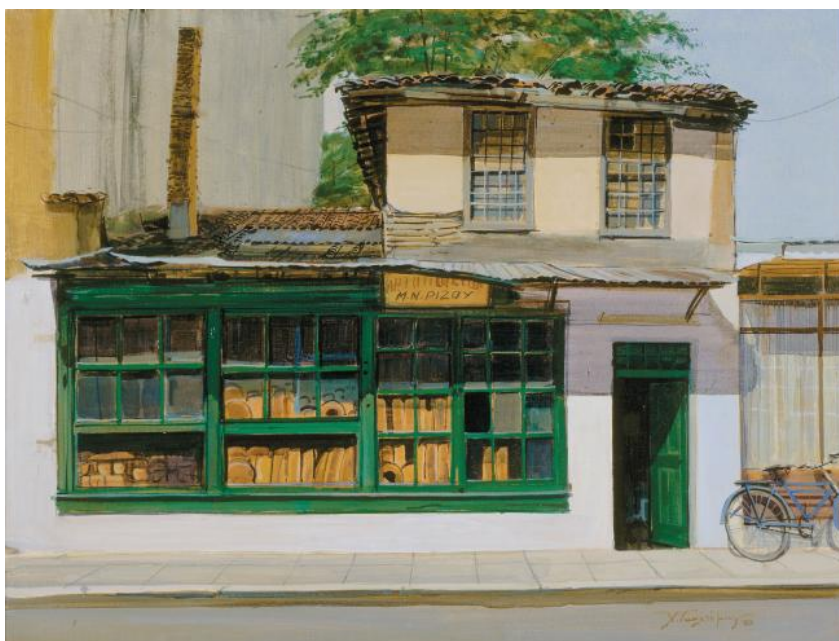

Εικόνα 6: Κωνσταντίνος Μαλέας, «Εκκλησιάκι στη Σαντορίνη» (1924-35). Πηγή: Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας – Μουσείο Γ. Ι. Κατσίγρα (<https://tinyurl.com/4j78xewd>)

* Το έργο του **Κωνσταντίνου Μαλέα** «Εκκλησιάκι στη Σαντορίνη», μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 3 «Φύση» (Module 3) (<https://tinyurl.com/bdezy4kr>).

Άλλα ενδεικτικά παραδείγματα από πινακοθήκες και μουσεία τέχνης στην Ελλάδα που παρέχουν ψηφιακές συλλογές ή εικονικές εκθέσεις με διαφορετικές δυνατότητες και υλικό ανάλογα με τους πόρους τους, είναι:

- ✓ Η Πινακοθήκη **Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα**, στο Μέτσοβο
<https://www.averoffmuseum.gr/>

Εικόνα 7: Χριστόδουλος Γκαλντέμης, «Παλιό αρτοποιείο στα Γιάννενα» (1983), Πηγή: Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα, <https://tinyurl.com/3zskdkat>

* Το έργο του Χριστόδουλου Γκαλντέμης «Παλιό αρτοποιείο στα Γιάννενα» μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 4 «Εργασία & Βιομηχανία» (Module 4) (<https://tinyurl.com/mr2a6scb>).

- ✓ Το **Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης–Πινακοθήκη «Κωνσταντίνος Ξενάκης»**, στις Σέρρες, <https://mcx-serres.gr/>
- ✓ Το **Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών–ΑΠΘ**, στη Θεσσαλονίκη, <https://tinyurl.com/4nktdp9c>

- ✓ Το **Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης «Θεόδωρος Παπαγιάννης»**, στο Ελληνικό Ιωαννίνων του Δήμου Κατσανοχωρίων, <https://tinyurl.com/yhfygm7f>

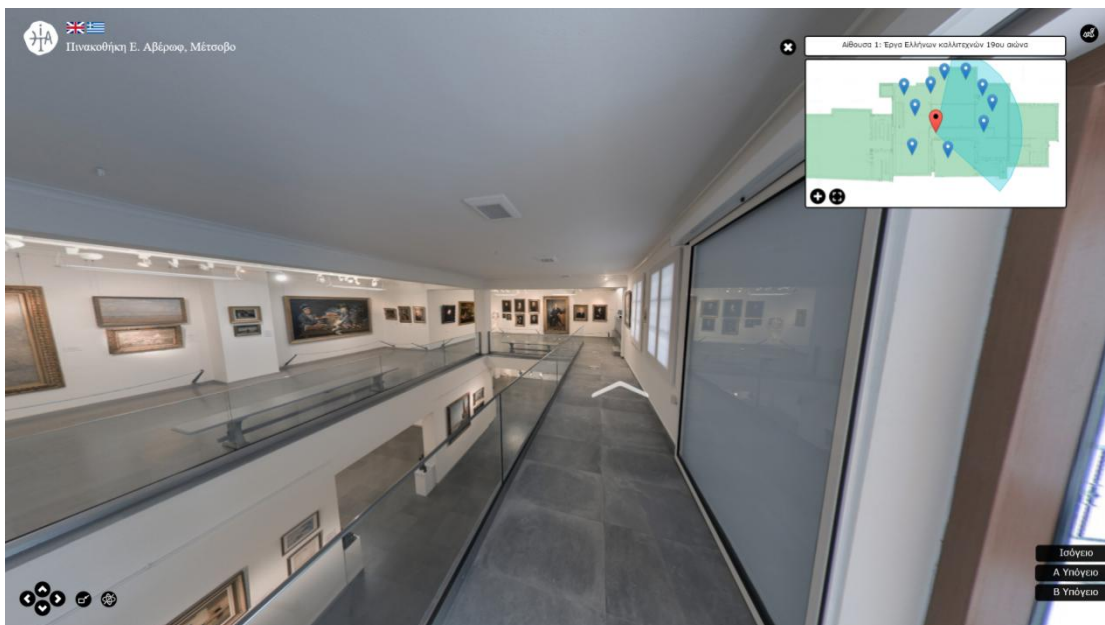

Εικονικές Περιηγήσεις (virtual tours)

Οι εικονικές περιηγήσεις αποτελούν μία ακόμα δυνατότητα που παρέχουν τα μουσεία διεθνώς αλλά και στη χώρα μας.

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- ✓ **Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα**, στο Μέτσοβο, <https://tinyurl.com/4b5hetfh>

Εικόνα 8: Screenshot εικονικής περιήγησης από την Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ – Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα, <https://360.averoffmuseum.gr/virtual-tour-el>

- ✓ **Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου**, <https://vrtour.nationalgallery.gr/index.html>

Ενδεικτικά παραδείγματα εικονικών περιηγήσεων σε Μουσεία Τέχνης του εξωτερικού

- ✓ Το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη-ΗΠΑ/ **The Metropolitan Museum of Art (MET)**. The MET 360° Project, <https://tinyurl.com/4fpmxsy3>
- ✓ Μουσείο του Λούβρου, Γαλλία/ **Musée du Louvre**, <https://tinyurl.com/2s3nsyxx>
- ✓ Εθνική Πινακοθήκη της Βικτώρια, Αυστραλία/ **National Gallery of Victoria**, <https://tinyurl.com/3cd3ct2t>

Άλλα μουσεία του κόσμου προσφέρουν τη δυνατότητα εικονικών περιηγήσεων στο πλαίσιο συλλογικών πρωτοβουλιών και δράσεων όπως το **Google Art Project**. Σχετικά, ενδεικτικά παραδείγματα είναι τα παρακάτω:

- ✓ Το Μουσείο Τέχνης του Σάο Πάολο, Βραζιλία/ **Museu de arte de São Paulo**, <https://tinyurl.com/48fe9tmx>
- ✓ Το Εθνικό Μουσείο Τέχνης Βασίλισσα Σοφία, Ισπανία/ **Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofia**, <https://tinyurl.com/286nr57d>

Μπορείτε να δείτε παραδείγματα διαδικτυακών επισκέψεων για παιδιά σε μουσεία στον παρακάτω σύνδεσμο:
<https://tinyurl.com/26buzjmd>

Εκπαιδευτικό υλικό σε ψηφιακή μορφή

Πολλά Μουσεία Τέχνης αλλά και όλων των ειδών, παρέχουν μέσω των ιστοσελίδων τους **εκπαιδευτικό υλικό** σε ηλεκτρονική μορφή, χρήσιμο για τους/τις εκπαιδευτικούς για την οργάνωση μιας επίσκεψης στο μουσείο, για την επέκταση της εμπειρίας και της επεξεργασίας του θέματος μετά από την επίσκεψη σε αυτό ή για χρήση και εκπαιδευτική αξιοποίηση στο σχολείο.

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- ✓ Το **Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ)** παρέχει μέσω της ιστοσελίδας εκπαιδευτικά έντυπα με διάφορες θεματικές για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, <https://tinyurl.com/273askta>
- ✓ Η **Δημοτική Πινακοθήκη Λάρισας – Μουσείο Γ. Ι. Κατσίγρα** παρέχει στην ιστοσελίδα του έντυπα για ζωγραφική από επιλεγμένα έργα της συλλογής, <https://www.katsigrasmuseum.gr>
- ✓ Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης-Ίδρυμα Νικολάου και Ντόλλης Γουλανδρή** έχει δημιουργήσει αποθετήριο με μεγάλη ποικιλία εκπαιδευτικού υλικού για μαθητές/τριες Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, μαθητές/τριες με αναπηρία καθώς και ιδέες για δραστηριότητες στο σπίτι, στο σχολείο και στο μουσείο, <http://repository-mca.ekt.gr/mca>

Ιδέες για δραστηριότητες – Διαδικτυακά παιχνίδια

Πολλά Μουσεία Τέχνης και διαφόρων ειδών παρέχουν μέσω των ιστοσελίδων τους πολλές ιδέες για δραστηριότητες ή άλλα διαδικτυακά παιχνίδια και εφαρμογές με αφορμή έργα τέχνης, εκθέματα των συλλογών τους ή γενικότερες θεματικές.

Το υλικό αυτό, μπορεί, επίσης, να περιλαμβάνει ιδέες για κατασκευές που μπορούν να γίνουν στην τάξη ή στο σπίτι. Σε άλλες περιπτώσεις, διαθέτουν στις ιστοσελίδες τους ειδικές ενότητες για παιδιά στις οποίες μπορεί να βρει κανείς ιδέες, διαδικτυακά παιχνίδια, θεματικές παιδικών διαγωνισμών ζωγραφικής και πολλά άλλα.

Ενδεικτικά παραδείγματα μουσείων από την Ελλάδα:

- ✓ Η **Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλέξανδρου Σούτσου** παρέχει στην ιστοσελίδα της παιχνίδια και διαδικτυακές δράσεις όπως παζλ, παιχνίδια μνήμης και άλλα ψυχαγωγικά παιχνίδια με διαφορετικές θεματικές για διαφορετικές βαθμίδες εκπαίδευσης, <https://tinyurl.com/yzbxsj3w>
- ✓ Το **Μουσείο Ακρόπολης**, διαθέτει παιδική ιστοσελίδα με διαδραστικά παιχνίδια, βίντεο και ιδέες για δραστηριότητες <https://acropolismuseumkids.gr/>

Εικόνα 9: «Τρία σώματα, πόσα χρώματα;». Δραστηριότητα από την παιδική ιστοσελίδα του Μουσείου Ακρόπολης, <https://tinyurl.com/6ps38bub>

- ✓ Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης**, οργανώνει παιδικούς διαγωνισμούς ζωγραφικής με αφορμή αντικείμενα της συλλογής του και με συγκεκριμένο θέμα κάθε φορά. Στην ιστοσελίδα του προτείνονται και δραστηριότητες (<https://kidscontest.cycladic.gr/drastiriotes/>), ενώ οι συμμετοχές των παιδιών στους διαγωνισμούς ζωγραφικής αναρτώνται και δημιουργούν σε μια ψηφιακή έκθεση παιδικής ζωγραφικής (<https://kidscontest.cycladic.gr/apotelesmata/>).
- ✓ Το **Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο** διαθέτει στην ιστοσελίδα του ενότητα για διαδικτυακές εκπαιδευτικές δράσεις με υλικό και ιδέες για κατασκευές, εικαστικές δραστηριότητες, γλωσσικές δραστηριότητες κ.ά. <https://tinyurl.com/bdh82ydc>

Εικόνα 10: Εκπαιδευτική διαδικτυακή δράση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου «Καλωσορίζουμε τα χελιδόνια της «Ανοιξης» με αφητηρία την Τοιχογραφία της Ανοιξης στο Μουσείο (<https://tinyurl.com/yc5558tz>)

- * Η Τοιχογραφία της Ανοιξης, οι δραστηριότητες και το διαθέσιμο υλικό μπορεί να συνδεθεί με τη Θεματική Ενότητα 3 «Φύση» (Module 3) και την επέκταση της επεξεργασίας του θέματος με έργα τέχνης άλλων ιστορικών περιόδων (<https://tinyurl.com/bdezy4kr>)

Ενδεικτικά παραδείγματα μουσείων του εξωτερικού

- ✓ Η Πινακοθήκη **TATE** στο Λονδίνο διαθέτει στην ιστοσελίδα του και παιδική ενότητα (**TATE KIDS**), με παιχνίδια, κουίζ, δραστηριότητες εξερεύνησης και ιδέες για δημιουργικές κατασκευές με αφορμή έργα τέχνης. Η ενότητα είναι εμπλουτισμένη με βίντεο για διάφορα θέματα και καλλιτέχνες ενώ για τις κατασκευές και τις εικαστικές δραστηριότητες οι οδηγίες δίνονται και γραπτά και με βίντεο (<https://www.tate.org.uk/kids>).
- * Οι προτεινόμενες εικαστικές δραστηριότητες στην ιστοσελίδα **TATE KIDS** με θέμα **Art and Technology** (<https://www.tate.org.uk/kids/make>) μπορούν να συνδεθούν και να επεκτείνουν με δημιουργικό τρόπο τη Θεματική Ενότητα 6 «Επιστήμη & Τεχνολογία» (Module 6) (<https://tinyurl.com/nrfk827c>).

- ✓ Το Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης, Νέα Υόρκη-ΗΠΑ/**The Metropolitan Museum of Art (MET)**, διαθέτει ιστοσελίδα με ονομασία **#metkids** που έχει δημιουργηθεί «για, με και από παιδιά», με ψηφιακό υλικό και δραστηριότητες για παιδιά, οικογένειες κ.λπ. (<https://tinyurl.com/yeyubsdt>).
- ✓ Το Μουσείο Βαν Γκογκ στην Ολλανδία/ **Van Gogh Museum** διαθέτει στην ιστοσελίδα ειδική ενότητα για παιδιά (**Van Gogh for Children**). Στην ιστοσελίδα μπορεί να κανείς να βρει πληροφορίες για εκπαιδευτικά προγράμματα στο μουσείο, βίντεο στην **αγγλική γλώσσα και με υπότιτλους** με σχετικό περιεχόμενο, παιχνίδια, σειρά **βίντεο για παιδιά στην αγγλική γλώσσα και με υπότιτλους** (StoryZoo Adventures), ιδέες για δραστηριότητες από το σπίτι για όλες τις ηλικίες, προτάσεις για βιβλία για παιδιά κ.ά.
- ✓ Δείτε όλα τα βίντεο για παιδιά εδώ: <https://www.youtube.com>

Εκπαιδευτικό και άλλο υλικό για παιδιά και ενήλικες με αναπηρία

Τα μουσεία διεθνώς αλλά σταδιακά και στη χώρα μας δίνουν έμφαση στην προσβασιμότητα και τη συμμετοχή παιδιών με αναπηρία στους χώρους και στα προγράμματά τους. Εκτός από τις πληροφορίες για εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά με αναπηρία ή για δυνατότητες προσαρμογών και προσβάσιμο υλικό, τα μουσεία παρέχουν και άλλο έντυπο υλικό για την καλύτερη προετοιμασία της επίσκεψης στους χώρους τους.

Το ζήτημα της προσβασιμότητας και της συμμετοχής των παιδιών με αναπηρία στις τέχνες και στα μουσεία είναι ένα ανοιχτό και συνεχώς διευρυνόμενο πεδίο έρευνας και πρακτικών.

Ενδεικτικά παραδείγματα από την Ελλάδα:

- ✓ Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης** περιλαμβάνει στην ιστοσελίδα του (όπως και στους εκθεσιακούς χώρους του) βίντεο για τον Κυκλαδικό Πολιτισμό στην **Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (ΕΝΓ)** με **υπότιτλους** στην ελληνική γλώσσα καθώς και στη **Διεθνή Νοηματική** με **υπότιτλους** στην **αγγλική γλώσσα** (<https://tinyurl.com/49khh94t> και <https://www.youtube.com>)
- ✓ Επίσης, το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης** στο αποθετήριο με το εκπαιδευτικό υλικό (βλ. παραπάνω) περιλαμβάνει και εκπαιδευτικό υλικό για παιδιά με αναπηρίες, ιδέες για δραστηριότητες κ.λπ. (<https://tinyurl.com/363m4ud2>).
- ✓ Το **Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (ΕΜΣΤ)** παρέχει στην ιστοσελίδα του εκπαιδευτικό υλικό για την προετοιμασία της επίσκεψης ομάδων με παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος όπως **οδηγό αισθητηριακής προσβασιμότητας, χάρτη αισθητηριακής προσβασιμότητας** και **σήμανση αισθητηριακής προσβασιμότητας** (<https://tinyurl.com/4hdkth65>).
- ✓ Το **Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης** παρέχει μέσω της ιστοσελίδας του μία κοινωνική ιστορία με τίτλο **«Το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης σε 8 βήματα»** για την προετοιμασία της επίσκεψης στο μουσείο οικογενειών και σχολείων παιδιά με διαταραχές αυτιστικού φάσματος (<https://www.amth.gr>) (Τσιαμάγκα, 2017).

Πού αλλού μπορώ να βρω ψηφιοποιημένες συλλογές έργων τέχνης;

- ✓ Η **Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Europeana** (<https://www.europeana.eu/el>) στοχεύει στην παροχή πληροφορίας αλλά και έμπνευσης για την ιστορία, την τέχνη και τον πολιτισμό μέσα από την ψηφιακή πρόσβαση σε έργα τέχνης, βιβλία, αρχεία, ταινίες, μουσική κ.λπ., από μουσεία, πινακοθήκες και πολιτιστικούς φορείς όλης της Ευρώπης. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να αναζητήσουν και να αξιοποιήσουν μια πολύ μεγάλη ποικιλία ψηφιακών πηγών, σενάρια, βίντεο, κ.λπ.
Για τη Συλλογή Europeana, δείτε και την ιστοσελίδα του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ), <https://tinyurl.com/247j678n>
- ✓ Ανάλογη πρωτοβουλία είναι το **Google Art Project**, μια διαδικτυακή πλατφόρμα με έργα τέχνης, βίντεο και άλλα πολιτιστικά αγαθά με τη συνεργασία πολλών φορέων από ολόκληρο τον κόσμο (<https://artsandculture.google.com/>). Εκτός από τη δυνατότητα ψηφιακής πρόσβασης σε έργα τέχνης υπάρχουν και άλλες δυνατότητες όπως πολλά ψηφιακά παιχνίδια με διάφορες θεματικές (<https://artsandculture.google.com/play>).

Άλλες ψηφιακές δράσεις μουσείων

Κατά την περίοδο της πανδημίας **COVID-19** τα μουσεία και οι πινακοθήκες προκειμένου να διατηρήσουν την επικοινωνία με το κοινό τους και να συνεχίσουν τις εκπαιδευτικές τους δράσεις, ανάλογα με τους πόρους τους, ανέπτυξαν ποικίλες **διαδικτυακές δράσεις** και συνεργασίες. Οι δράσεις αυτές έδειξαν πώς μπορούν να εμπλουτιστούν οι εμπειρίες των μαθητών/τριών, να δημιουργηθούν διαφορετικές ευκαιρίες συμμετοχής και δημιουργικής έκφρασης με τη διασύνδεση τεχνών και με αφορμή μουσειακές συλλογές και έργα τέχνης, να γεφυρωθούν ζητήματα γεωγραφικής απόστασης και άλλων δυσκολιών φυσικής πρόσβασης στο μουσείο ή ακόμα και να ενδυναμώσουν τις ανθρώπινες σχέσεις μέσα στην κοινότητα. Πολλές από αυτές τις δράσεις συνεχίζονται και διευρύνονται και μετά το άνοιγμα των μουσείων με τη λήξη των περιοριστικών μέτρων μείωσης της διασποράς της πανδημίας:

Ενδεικτικά παραδείγματα από τη χώρα μας:

- ✓ **«Zoom στα Σχολεία»**. Το **Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης** οργανώνει live streaming διαδικτυακές ξεναγήσεις για παιδιά Νηπιαγωγείου, Δημοτικού και Γυμνασίου (με τις απαραίτητες προσαρμογές για κάθε ηλικιακή ομάδα).

Εικόνα 11: Φωτογραφία από τη δράση «ZOOM» στα σχολεία του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης (Πηγή: <https://www.facebook.com/CycladicArtMuseum>, Ημερομηνία Πρόσβασης 23 Ιανουαρίου 2023)

Στο πλαίσιο της δράσης «ZOOM στα σχολεία» μαθητές και μαθήτριες από όλο τον κόσμο έχουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν τη διαδικτυακή ξενάγηση από τους/τις μουσειοπαιδαγωγούς του μουσείου, να αλληλεπιδράσουν, να κάνουν ερωτήσεις και να συμμετέχουν σε δραστηριότητες (<https://cycladic.gr/page/zoom-sta-scholia>).

- ✓ Το **Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης** ανέπτυξε ποικίλες διαδικτυακές δράσεις όπως η δράση «**Η Ποίηση στο Σχήμα των Γραμμάτων**» (18 Μαΐου 2020 – 17 Μαΐου 2021), στην οποία διαδικτυακοί επισκέπτες δημιούργησαν καλλιγράμματα, αποδίδοντας δηλαδή ποιήματα και κείμενα στο σχήμα αρχαίων αντικειμένων. Τα έργα των συμμετεχόντων/ουσών από διαφορετικές χώρες και ηλικίας από 5,5 έως 75 ετών αναρτήθηκαν στην ιστοσελίδα του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης σε μια ψηφιακή έκθεση. Μπορείτε να δείτε όλα τα έργα εδώ: <https://tinyurl.com/mphhhtfr>

#amthcalligram
Αρχαιότητες

Η ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ
POETRY IN THE SHAPE OF THINGS

Αναστασία Κώτση

Ομηρικός ύμνος
στον Απόλλωνα

Ξένοι, που στην πολυδεντρη γύρω
Κνωσσό μέχρι τα πριν μένατε σεις, κι
άλλο πια δεν θα δείτε την πόλη σας την
ποθητή, ο καθεὶς τ' ωραίο του σπίτι, τ'
αγαπημένα τσίφια σας, μα τώρα πια
πλούσιο νάο δικό μου θε να βρείτε στον
τόπο αυτό, από πολλούς ανθρώπους
σεβαστό. Του Δία ο γιος, ο Απόλλωνας
καυχέμαι εγώ πως είμαι και πάνω εδώ
σας έφερα απ' τον βαθύ τον πόντο όχι
για κακό, μα πλούσιο νάο μου για να
βρείτε που θά 'ναι πολυμήτσος σ' όλους
δα τους ανθρώπους. Των αθανάτων τις
βουλές εσείς θε να γνωρίστε που με τη
χάρη τους εσαεί πολυσεβαστοί θα είστε.

7^{ος} αι. π.Χ.

Η Αναστασία είναι 12 χρονών
και μαθήτρια της ΣΤ τάξης
στο 8ο Δημοτικό Σχολείο
Μεγάρων.

Τοιχογραφία δελφινίων, Ανάκτορο
Κνωσσού, 1600 π.Χ., Αρχαιολογικό
Μουσείο Ηρακλείου

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ARCHAEOLOGICAL MUSEUM OF THESSALONIKI

Εικόνα 12: Έργο της μαθήτριας Αναστασίας Κώτση που εκτίθεται στην ιστοσελίδα του ΑΜΘ στο πλαίσιο της διαδικτυακής δράσης και ψηφιακής έκθεσης «Η ποίηση στο σχήμα των πραγμάτων» (Πηγή: <https://www.amth.gr/exhibitions/temporary/i-roiisi-sto-shima-ton-pragmaton>, Ημερομηνία πρόσβασης 23 Ιανουαρίου 2023).

- ✓ Άλλο παράδειγμα ψηφιακής δράσης, επίσης από το **Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης** είναι οι **«Θαλασσογραφίες»** (27 Σεπτεμβρίου 2021 έως 31 Μαΐου 2022) που αξιοποιεί την τεχνική του κολάζ. Διαδικτυακοί επισκέπτες εμπνέονται από σκηνή θαλάσσιου κόσμου σαρκοφάγου στην είσοδο του μουσείου και δημιουργούν τα δικά τους κολάζ. Στην ιστοσελίδα του μουσείου (<https://www.amth.gr>), μαζί με ένα σχετικό βίντεο (https://youtu.be/JxWZpr1_rY4), δίνονται και οδηγίες δημιουργίας κολάζ.

Εικόνα 13: Έργο της Τζωρτζίνιας (12 ετών) με τίτλο «Ελευθερία» που συνδυάζει τη ζωγραφική και το κολάζ στο πλαίσιο της ψηφιακής δράσης «Θαλασσογραφίες» του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (Πηγή: <https://tinyurl.com/d9b3csc3>, Ημερομηνία πρόσβασης 23 Ιανουαρίου 2023).

- ✓ Μια πολύ ενδιαφέρουσα ψηφιακή δράση ήταν η online διαγενεακή δράση του **Ελληνικού Παιδικού Μουσείου** σε συνεργασία με την **Κοιν.Σ.Επ. ANTAMA** με θέμα
- ✓ **«Μικροί & Μεγάλοι δημιουργούν «ο ένας για τον άλλο»**, που πραγματοποιήθηκε στη διάρκεια της πανδημίας (2021) προσκάλεσαν μικρούς και μεγάλους να μοιραστούν συναισθήματα *«χωρίς ηλικιακές διακρίσεις και «αποστάσεις»* με

ζωγραφιές ή κείμενα και να τα αφιερώσουν στους αγαπημένους τους μικρούς και μεγάλους (<https://tinyurl.com/2ncn283p>).

Εικόνα 14: Έργο της Σοφίας Ταπή (8) «Γιαγιά Σοφία» στο πλαίσιο της online διαγενεακής δράσης του Ελληνικού Παιδικού Μουσείου σε συνεργασία με την Κοιν.Σ.Επ. ANTAMA με θέμα «Μικροί & Μεγάλοι δημιουργούν «ο ένας για τον άλλο» (Πηγή: <https://tinyurl.com/2ncn283p>, Ημερομηνία πρόσβασης 23 Ιανουαρίου 2023)

Αντί επιλόγου

Το παρόν **Πνευματικό Προϊόν** (ΠΠ10: Εργαλειοθήκη-Intellectual Output 10: Toolkit), περιλαμβάνει απολύτως ενδεικτικά παραδείγματα δράσεων και δυνατοτήτων διασύνδεσης του μουσείου και του σχολείου μέσω του διαδικτύου και ψηφιακών δράσεων και δεν επεκτείνεται σε άλλες ψηφιακές εφαρμογές που αξιοποιούνται εντός των μουσείων (π.χ. εφαρμογές για κινητές συσκευές ή χωρο-ευαίσθητες εφαρμογές) οι οποίες εξελίσσονται διαρκώς (Γιαννούτσου, 2015).

Η εξέλιξη των ψηφιακών εφαρμογών είναι συνεχής και οι δυνατότητες που προσφέρουν τα μουσεία μέσω του διαδικτύου για να **«γίνουμε δημιουργικοί/ές με την τέχνη στο διαδίκτυο»** μπορούν να αποτελέσουν αφορμές για δημιουργικές δραστηριότητες στο σχολείο με τη διασύνδεση τεχνών ώστε να καλλιεργήσουμε στα παιδιά ποικίλες δεξιότητες και μακροπρόθεσμα μια **«διά βίου αγάπη για την τέχνη»**.

Το εκπαιδευτικό υλικό που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος **Erasmus+ "GCAO Project: Get Creative with Art Online"**/**«Γίνε δημιουργικός/ή με την**

τέχνη στο διαδίκτυο»/ (2020-1-UK01-KA227-SCH-094566),
(<https://www.getcreativewithart.org/>) είναι μια ακόμη προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή που αναδεικνύει τη δημιουργική συνάντηση του διαδικτύου και των τεχνών για την κατανόηση του κόσμου και τη δημιουργική προσωπική έκφραση όλων των παιδιών.

Get Creative with Art Online!!

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Αρώνη, Γ., Βαλλιανάτος, Α., Κουκουνάρας-Λιάγκης, Μ., & Ποταμούση, Η. (2022). *Σχολεία για όλους. Συμπερίληψη παιδιών προσφύγων στα ελληνικά σχολεία. 31 βασικές δραστηριότητες*. European Wergeland Center (EWC).
- Ardouin, I. (2000). *Η καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο*. Νεφέλη.
- Αυδή, Α., & Χατζηγεωργίου, Μ. (2018). *Όταν ο δάσκαλος μπαίνει σε ρόλο. 50 προτάσεις για θεατρικά εργαστήρια με Δάσκαλο σε Ρόλο*. Μεταίχμιο.
- Γκόβας, Ν. (2003). *Για ένα δημιουργικό νεανικό θέατρο*. Μεταίχμιο.
- Black, G. (2012). *Transforming museum in the twenty first century*. Routledge.
- Γιαννούτσου, Ν. (2015). Αξιοποίηση των ψηφιακών μέσων στη Μουσειοπαιδαγωγική. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 225-252) [ηλεκτρ. βιβλ.]. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Charman, L. (1993). *Διδακτική της τέχνης. Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*. Νεφέλη.
- Ελένη, Ε., & Τριανταφυλλοπούλου, Κ. (2004). *Το εκπαιδευτικό θέατρο στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό*. Πατάκη.
- Gombrich, E. H. (2020). *Το χρονικό της τέχνης* (16η έκδοση, αναθεωρημένη, διευρυμένη και ανασχεδιασμένη). Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Καλλιτεχνική Παιδαγωγική Ομάδα «Ελάτε να Παίξουμε» (1998). *Το σχολείο - εργαστήρι Τέχνης και Δημιουργίας. Παιχνίδια έκφρασης: Πρόγραμμα 24 ενοτήτων με μουσική, χορό, εικαστικά και θεατρικό παιχνίδι, για παιδιά της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- Κανάρη, Χ. (2014). Η εκπαιδευτική αξιοποίηση του μουσείου με μαθητές με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. *Τα Εκπαιδευτικά, 109-110*, 61-73.
- Kanari, C., & Souliotou, A. Z. (under publication). When children with disabilities “meet” artists with disabilities in a museum: A platform for creativity and cultural dialogue. *Journal of Museum Education*.

- Kanari, C., Souliotou, A. Z., & Papaioannou, Th. (2022). "I felt like all these objects were in my own house...". Learning through senses in the museum. *European Journal of Educational Studies*, 9(10), 14-45. DOI: 10.46827/ejes.v9i10.4483
- Kanari, C., & Souliotou, A. Z. (2020). Education of children with disabilities in nonformal learning environments: A cross-disciplinary approach of STEAM Education in a technological museum in Greece. *European Journal of Alternative Education Studies* 5(2), 1-34. doi:10.46827/ejae.v5i2.3188
- Λενακάκης, Α., & Παρούση, Α. (2019). *Η τέχνη του κουκλοθέατρου στην εκπαίδευση. Παιχνίδι συγκλίσεων και αποκλίσεων*. Gutenberg.
- Λενακάκης, Α. (2018). Θεατροπαιδαγωγική και ετερότητα κάτω από την ίδια στέγη. Στο Στ. Τσιπλάκου (Επιμ.), *Οδηγός διαχείρισης κοινωνικοπολιτισμικής ετερότητας στο σχολείο* (σσ. 157-173). Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου. <https://tinyurl.com/5fvejc6k>
- Λενακάκης, Α. (2014). Θεατροπαιχνίδια και αντικείμενα στο νηπιαγωγείο. Σχεδιασμός, Υλοποίηση και θεωρητική υποστήριξη εκπαιδευτικού προγράμματος. Στο Α. Καρακίτσιος (Επιμ.), *Εκπαιδευτικές παρεμβάσεις μέσω του θεάτρου, της μουσικής, των εικαστικών και της παιδικής λογοτεχνίας σε νηπιαγωγεία με παιδιά Ρομά* (σσ. 193-225). Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Παιδιών Ρομά. [Διαθέσιμο [εδώ](#)].
- Λενακάκης, Α., & Παναγή, Α. (2018). Η θεατροπαιδαγωγική στο μουσείο: Ζητήματα έρευνας, θεωρίας και πράξης. *Εκπαίδευση & Θέατρο*, 19, 88-101.
- Μαλαφάντης, Κ. (2020). Η τέχνη ως μέσο πολιτισμικής καλλιέργειας και εκπαίδευσης. *MuseEd, Museum, School, Education* 1(2), 10-18. Μένανδρος-Μουσείο Σχολικής Ζωής και Εκπαίδευσης.
- Μυρογιάννη, Ε. (2011). Μουσειακή εκπαίδευση στο διαδίκτυο. Στο Δ. Καλεσοπούλου (Επιμ.), *Παιδί και εκπαίδευση στο μουσείο: Θεωρητικές αφηρητές, παιδαγωγικές πρακτικές* (σσ. 163-182). Πατάκη.
- Νικονάνου, Ν. (2015). Μουσειοπαιδαγωγικές μέθοδοι. Συμμετοχή-εμπειρία-δημιουργία. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα* (σσ. 51-85). [ηλεκτρ. βιβλ.] ΣΕΑΒ. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Νομικού, Μ., Ορφανίδου, Φ., & Χολέβα, Ν. (2014). *Δραστηριότητες βιωματικής μάθησης στα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των προσφύγων*. Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες - γραφείο Ελλάδας. <https://tinyurl.com/bdz4j4rd>

- Σουλιώτου, Α., & Κανάρη, Χ. (2022). Ψηφιακές ξεναγήσεις μουσείων Μοντέρνας και Σύγχρονης Τέχνης: Ενισχύοντας τη διαδραστικότητα και τη συμμετοχή φοιτητών-τριών στην τηλεεκπαίδευση. Στο Κ. Σκριάπας (Επιμ.), *Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ψηφιοποίησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς – EUROMED 2021* (σσ. 1025-1038). Δίκτυο «ΠΕΡΡΑΙΒΙΑ». <https://tinyurl.com/58u82vpi>
- Σουλιώτου, Α.Ζ. (2021). «Δίνοντας σχήμα στο χρώμα και στο φως»: Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την κινέζικη τέχνη του διάτρητου χαρτιού. Στο Σ. Γρόσδος & Χ. Πρασά (Επιμ.), *Πρακτικά Συνεδρίου Προτάσεις Τέχνης & Πολιτισμού στην Εκπαίδευση* (σσ. 1034-1044). Θεσσαλονίκη: Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. και Δ.Ε. Κεντρικής Μακεδονίας
- Τσιαμάγκα, Ευ. (2017). Η χρήση των κοινωνικών ιστοριών στον χώρο των μουσείων για τα άτομα στο φάσμα του αυτισμού. Η περίπτωση του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης. *Online International Journal MuseumEdu*, 5, 67-82, <https://tinyurl.com/5n7atjbr>
- Χολέβα, Ν. (Επιμ.) (2019). *Κι αν ήσουν εσύ; θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες για την ευαισθητοποίηση στα ανθρώπινα δικαιώματα και σε θέματα προσφύγων*. Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση. <http://theatroedu.gr>
- Uptis, R. (2011). *Arts education for the development of the whole child*. Elementary Teachers' Federation of Ontario